

RECENZIÓ OTTO GROSS HÁROM TANULMÁNY A BELSŐ KONFLIKTUSRÓL

Értekezés a szexológia területéről c. könyvről

Ferenczi Sándor*

E rövid, de ötletgazdag munkának rögtön az első sorai axiomatikus bizonyossággal hirdetik a tézist, mely szerint „a neurózisok alapvetően szexuális jellege *nem* a szexualitás tulajdonképpeni, legkevésbé pedig a veleszületett természetéből fakad, hanem abban gyökerezik, hogy a szexualitást *külső tényezők* a reménytelen belső harc színterévé teszik.” – Nos, mindannyian ismerjük a patológiában ősidők óta dúló vitát az endogeneitás és az exogeneitás hívei között; azt is tudjuk, hogy a pszichoanalízis kezdeti szakaszában a trauma-elmélet volt meghatározó, mely megelégedett azzal, hogy a betegségi tünetek keletkezésénél csak a külső okokat vette tekintetbe. Mindannyiunk számára ismeretes az is, hogy *Freud*, tovább mélyítvén a neurózisok kóroktanára vonatkozó ismereteit, a konstitúciós (endogén) faktorok figyelembevételével korrigálni kényszerült a trauma-elmélet egyoldalúságát. Azt is tudjuk, hogy *Freud* volt az, aki az „öröklött hajlam” látszatfogalmát biológiai tartalommal töltötte meg. Nem csekély kíváncsisággal várjuk hát az érvek felsorakoztatását, amelyek az éleselméjű *O. Gross*t arra sarkallhatták, hogy visszatérjen az exogeneizmus immár túlhaladott álláspontjához. Ezen állásfoglalás elvi fontossága kétségtelen. Bármily elragadtatással is nyilatkozik a szerző *Freud* exogén szexuális noxákról tett felfedezéseit illetően, amint elveti a *veleszületett szexualitás természetéről* alkotott feltevéseit, szembehelyezkedik minden eddig megszerzett tudással és tapasztalattal, melyet az általa dicsőített „nagy mester” életműve magában foglal.

* A magyarul először most közzétett írás eredetileg “Rez. von Otto Gross’ »Drei Aufsätze über den inneren Konflikt«” címmel az *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse* c. folyóiratban jelent meg (6., 1920, 364-368). A fordítás alapjául szolgáló kiadás in: Ferenczi Sándor: *Bausteine zur Psychoanalyse*. Band IV. Bern–Stuttgart: Verlag Hans Huber, 1964. 140-148. A szövegben előforduló kiemelések és a számozott jegyzetek Ferenczitől származnak. (A szerk.)

O. Gross perverzió alatt azt érti, hogy a szexuális ösztön hajtóereje egy nem szexuális tárgyra vivődik át. Ez a merész megállapítás nem egyéb, mint a gyermeki szexualitás újból megkísérelt tagadása.

Ami a következő mondatban áll – mely szerint az énösztön az egyik, a szexuális ösztön a másik komponense annak az ellentétpárnak, melyek között a kórokozó belső konfliktus húzódik –, az semmi esetre sem O. Gross felfedezése, bár ő ezt a látszatot kívánja kelteni, hanem az a nézet, amelyet kezdetől fogva maga Freud képviselt. Ez az irodalom minden ismerője számára olyan nyilvánvaló, hogy szükségtelen a számtalan ezt igazoló részt egyenként felsorolni. Ez a második mondat tehát nem a *freudi* és *adleri* tanok Gross által létrehozott szintézise, ahogy ő állítja, hanem egyszerűen azon *freudi* tétel megismétlése, amelyről Adler – azáltal, hogy a konfliktus egyik szereplőjét (az ént) túlhangsúlyozta, a másikat (a szexualitást) pedig dialektikusan megtagadta – elpártolt.

A legmeglepőbbnek azonban egy harmadik mondat tűnik. Így szól: „Nem feltételezhetjük, hogy az emberi alkat, fajilag predisponálva, két olyan ösztönnel volna felszerelve, melyeknek természetszerű rendeltetése az, hogy egymással kibékíthetetlen, megbetegítő ellentétbe kerüljenek.” Hogy honnan meríti a szerző a természet – mint például az emberi természet – prestabilizált harmóniájába vetett hitét, az nem derül ki. Mi, akik nem vagyunk olyan boldogok, hogy egy ilyen optimista világszemlélet talajára merészkedhessünk, bárhova nézünk, semmi mást nem látunk – a veleszületett adottságokban sem – mint éppen ilyen ösztönök közötti küzdelmet; bizonyára elég, ha az éfenntartási és a fajfenntartási ösztönök közötti ellentétre utalunk. „Megbetegítőnek” ez a konfliktus azonban csak bizonyos körülmények között tekinthető, melyeket itt nem szükséges közelebbről megneveznünk. Ilyen és ehhez hasonló mondatokat olvasva az ember nehezen tudja elnyomni meglepetését: hogyan tud még egy ilyen rendkívüli képességű kutató is, mint Gross egyszerűen mindent elfelejteni, és úgy tenni, mintha soha egy sort sem olvasott volna *Freud*tól, és mintha minden egyszer már fáradságosan megszerzett ismeret még felfedezésre várna.

„A tulajdonképpeni kórokozó konfliktus a bennünk lévő saját és idegen konfliktusa.” Ez is csupán epigrammatikus megkurtítása a *freudi* ösztöntannak, mely szerint maguk a veleszületett ösztönök csak elődeink tapasztalatainak (vagy ha így jobban tetszik: traumatikus élményeinek) lecsapódásai; ezeknek azonban már nem *létrejönniük*, hanem csak *felébredniük* kell. Kiderül, hogy a szerző mégsem tudja rászánni magát a gyermeki szexualitás tagadására. A gyermek veleszületett szexuális ösztönét a „*kontaktusra való törekvés* ösztönének” (Trieb nach Kontakt) nevezi, amely szerinte harmonikus egységet képez a másik nagy (*a saját egyéniség megőrzésére irányuló*) ösztönnel. Am azáltal, hogy környezete megvonja a gyermektől a kontaktusra törekvő ösztön kielégítését, bekövetkezik a „gyermek elmagányosodása”, és az

e folyamat során fellépő szorongás váltja ki végső soron a neurózist. – Itt újra Freud gondolataira ismerhetünk: a megvonás (Versagung) mint a neurózis előidézője, a megvonásból eredő szorongás pedig mint a neurózis alapvető tünete. Gross megállapításaiban az egyetlen újdonság, hogy a gyermeki nemiséget „kontaktusösztönné” redukálja. Hogy mit nyerünk ezzel az elnevezéssel – melyben a „kontrektációs ösztön” él tovább -, nyitott kérdés marad.

Érdekes a szerző felfogása a [környezettel való] konfliktus következményeként átalakult „énösztönről mint antiszexuális tiltakozásról”, amely arra törekszik, hogy „saját erejének segítségével megőrizze az őt körülvevő nagy magányosságot”. A pszichoanalízis a „férfi tiltakozás” jelenségét mint speciális patológiai esetet soha nem tagadta, de úgy véli, hogy e jelenség – mint általában az énneurózisok (Ichneurosen) – természetének jobban megfelel, ha az én- és a tárgylibidó interakciójával magyarázzuk azt, mint a Gross által adott megfogalmazás, miszerint ez a megnagyobbodott énösztön „a saját én feladását” is beépítette magába. Kétséges, hogy a „nárcisztikus neurózisok” ezen új megközelítésmódja jelent-e bármilyen előrelépést.

Nagyon figyelemreméltó az *infantilis mazochizmus* definiálása, mint a magány elkerülése céljából történő behódolás; ezzel szemben áll a *hatalom és a felnőtté válás akarásának szadizmusa*, mely a mazochisztikus megalázkodás ellentétéként létrejött reakcióképződmény, „egy a magánytól való félelemből és a magány megőrzésének akarásából létrejött kompromisszumos képződmény”. Eddig ahhoz voltunk szokva, hogy a szadizmust elsődlegesnek és aktívnak, a mazochizmust pedig másodlagosnak és passzívnak tekintjük; azonban a fordított genézis lehetőségét sem zárhatjuk ki teljesen. A grossi nézet *kizárólagosságára és általános érvényére* szolgáló bizonyítékokkal azonban e fűzetke adós marad nekünk; mindazonáltal nem tűnik lehetségesnek, hogy majdnem az egész libidópszichológiát és a neurózis kórtanát a szadizmus-mazochizmus ellentétpárra korlátozzuk.

A szerző teleologikus szemléletmódjának köszönhetjük a következő jelentékeny gondolatot, miszerint a „normális” homoszexualitásnak az a funkciója, „hogy lehetővé tegye számunkra, hogy beleképzeljük magunkat az ellenkező nem szexuális alkatába”.¹ E primér homoszexualitás Gross szerint csak a szadizmussal, a mazochizmussal és az anális erotikával történő kereszteződése révén válik „perverzióvá”.

Ennek kapcsán Gross kísérletet tesz arra, hogy magát az anális erotikát másodlagosként, mint más kontaktuslehetőségek megvonásának származékát fogja fel, míg az anális funkciót eredetileg minden szexuális jellegtől mentesnek tekinti.

Mi azonban továbbra is azt a nézetet valljuk, hogy nem lehet véletlen, ha a libidó más „kontaktuslehetőségek” megvonása esetén éppen az ún. erogén

¹ A biszexualitás „funkcióját” illetően egyébként Wilhelm Fliess is hasonló állásponton volt.

zónákra regrediálódnak. Ezek a zónák saját exogeneitásuk következtében vezetőzónaként szolgálnak, hogy – ha arról van szó – „elszállásolják” a máshol sikertelenül járt szexualitást. A szerző túlságosan is csekély fontosságot tulajdonít a ténynek, hogy Freud élesen elkülönítette egymástól a genitalitást és a szexualitást. Bizonyára helytálló, amit az „elsődleges” és a „másodlagos” homoszexualitásról ír, de ez az elsődleges (infantilis-autoerotikus) és másodlagos (a már áthelyeződött genitalitással érvényesült) perverzió közötti különbségtétel kivétel nélkül valamennyi perverzió esetében érvényben van, így azután a homoszexualitás sincs abban a kivételes helyzetben, amelyet Gross tulajdonít neki. Ha pedig végül alkotórészeire szedjük a grossi infantilis „kontaktusösztönt” (Trieb nach Kontakt), újra oda jutunk, hogy maradéktalanul rekonstruálnunk kell a freudi infantilis (perverz, extragenitális) nemiséget. Hisz a gyermek freudi értelemben vett erogén zónái nem egyebek, mint a test azon részei, amelyek a környezettel való kapcsolattartásra szolgálnak, így elsősorban a test táplálékfelvételért és kiválasztásért felelős szervei. Csakhogy az objektív megfigyelésnek el kell ismernie a tényt, hogy ezek a testrészek eredendően is bizonyos szexuális jelleggel bírtak anélkül, hogy ezt megelőzően a kapcsolatteremtés más lehetőségeinek megvonására került volna sor (Grosstól egyébként nem tudjuk meg, hogyan is érti ezt).

Mivel Gross kitarzott a gyermek eredeti „kontaktus-szexualitása” (Kontaktsexualität) mellett, lehetséges, hogy megtalálta volna a gyermeki perverziók elismertetéséhez² vezető utat, ha a halál nem ragadta volna el ily korán a tudománytól.

Gondolatmenetét folytatva Gross ezután annak okát keresi, hogy miért párosul a férfi heteroszexualitás rendszeresen sadizmussal, a női mazochizmussal, illetve a férfi homoszexualitás a mazochizmussal, a női pedig a sadizmussal. A választ az adleri szimbólumtörvényben találja meg, mely szerint a „férfi” és a „nő” fogalmak, mint a társadalom és a család fennálló intézményeinek tudattalan leképezései, a „felsőbbrendű” és az „alárendelt” jelentést veszik fel. De egy egyszeri utalás ezen ösztönkereszteződések váltakozó viszonyaira az állatvilágban is elegendő ahhoz, hogy meggyőzzön minket ezen indoklás tarthatatlan voltáról. Sokkal mélyebb biológiai okokról van itt szó, melyek az antropikus „intézményektől” teljesen függetlenek. Hogy bizonyos körülmények között külső hatások felerősíthetik a (minden ember ősi örökségét képező) homoerotikus komponens, a pszichoanalitikus számára nem új dolog. Ami pedig azt a bonyolult gondolatmenetet illeti, mely szerint a szado-mazochizmus „fordított inverzió” útján a heteroszexualitás területére

² Azt az értelmezést, mely szerint a homoszexualitásban a nő ellen irányuló ellenséges érzület és a saját nemhez való menekülés fejeződik ki, a szerző joggal tulajdonítja Stekelnek. Ezt a felfogást közülünk többen is régóta vallják.

helyeződik át, ismételten az erre vonatkozó eredeti elméletre kell hivatkoznunk. Véleményünk szerint a szerző itt messze eltávolodott minden empiriától és a pusztá spekuláció területére tévedt. Mindenesetre rendkívül merész és teljesen megalapozatlan az az állítás, hogy „a férfiasság és a nőiség, ahogy ma ismerjük őket, a fennálló viszonyokhoz való alkalmazkodás *mesterséges termékei*”, míg a férfi mazochizmus (a férfi nőisége) és a női szadizmus (a nő férfiassága) mind gyakrabban előforduló eseteiben egy jótékony *kiegyenlítő tendencia*, vagyis újra a biológiai célszerűség jelenik meg.

A füzet második fejezete behatóbban tárgyalja a gyermek már említett „elmagányosodását” (Vereinsamung) és az infantilis kontaktusösztön jelentőségét, melynek kategorikus imperatívusza többek között a gyermeki szuggesztibilitásra és a nevelhetőségre is magyarázatot ad. „A magány vagy személyiségáldozat” alternatívája lenne az a kényszer, amely leginkább sújt bennünket és a legnagyobb mértékben határozza meg sorsunkat. Az általa részben elismert *adleri* elvekkel – melyekben a szeretet számára már nem maradt hely – üdvös ellentétben így nyilatkozik a szerző: „A gyermeknek a szeretetet abszolút feltétel nélkül, a követelésnek még a látszatát is mellőzve kell biztosítani, jelezvén ezzel, hogy egyéniségét önnön értékeiért becsüljük és személyiségének kialakulófélben lévő egyéni vonásait üdvözljük.” Ennek az ideális kívánalomnak valószínűleg soha nem felelhetünk meg. A mi meglátásunk szerint be kellene érnnünk azzal, hogy egy megvalósíthatóbb igénnyel lépünk fel a gyermekneveléssel szemben: arra kell ugyanis itt törekednünk, hogy a követelmények minimumát az individuális szabadság maximumának biztosításával ötvözzük. Azonban ez is csak a legelső gyermekévekre vonatkozik; a későbbiekben a nevelőnek már azzal is meg kell elégednie, ha követeléseit érvényesítésére olyan eszközöket talál, amelyekkel nem okoz a gyermekben gyógyíthatatlan lelki sérülést.

Az *őrület* problémáját taglaló fejezet a paranoia pszichoanalitikus magyarázatából indul ki, azonban a paranoia és a szkizofrénia természetéről feltett – néhány kórtörténettel (nem kielégítően) alátámasztott – hipotézissel zárul. A paranoiást – O. Gross szerint – szadizmusa viszi rá arra, hogy saját kényszerképzetait és az általa uralni próbált realitást egy tökéletes, logikus rendszerré formálja, míg a *szkizofréniában*, melynek alakító elve a *mazochizmus*, a beteg tehetetlenül átengedi magát a tudattalanjából feltörő impulzusoknak.

Egészében véve ez utolsó munkájában minden kiválósága megmutatkozik e rendkívül tehetséges elmének, kinek sajnos nem adatott meg, hogy túláradó ötletgazdagságát kritikus szemmel is átrostálja.

Friedrich Melinda fordítása